

I	Si kráľ?	11
II	Bod zmeny	23
III	Zvláštny pár	35
IV	Koniec starovekého usporiadania	49
V	Gregor Veľký	61
VI	Od byzantskej hegemonie k zväzku s Frankmi	73
VII	Najstaršia dcéra cirkvi či nový vývolený národ?	85
VIII	Ďalšie rozdávanie kariet	97
IX	Plány a limity cisárstva a pápežstva	109
X	Temné storočie	123
XI	Gregoriánska reforma alebo kríza?	139
XII	V ústrety Wormskému konkordátu	157
XIII	Plány Inocenta III.	171
XIV	Problémy s poslušnosťou: Fridrich II. a Filip Pekný	185
XV	Humanistické nálady	199
XVI	Európa rieši trojpápežstvo	213
XVII	Lekcia humanizmu	229
XVIII	Rozdelené kresťanstvo	243
XIX	Politické teórie a náboženské vojny	259
XX	Cirkev a štát v búrke revolúcií	279
XXI	Nepokojné 20. storočie a spolupráca v ľudských правach	301

X Temné storočie

Celé obdobie stredoveku sa v týchto štátoch viedla teoretická vojna o to, ktorá z dvoch mocí je väčšia – duchovná či svetská. Neraz víťazila každodenná realita. V roku 921 pápež Ján X. napísal kolínskemu biskupovi Hermannovi, že iba kráľ môže udeliť investitúru a postaviť niekoho na celo diecézy.

Kým dovtedy bola cirkev nad štátom, náhle sa toto postavanie zmenilo. Niekdajší ctihonď (*honestiores*) sa zmenili na mocných (*potentiores*). Mali zbrane a uzurpovali si stále nové práva. Príťahovali dezertovaných vojakov, otrokov, zločincov, odmietali platíť dane, súdili svojich poddaných a chránili ich na úkor cisára. V predvečer rozpadu karolínskeho impéria úspešne vzdrovali cisárovi Karolovi Tučnému a považovali sa za samostatné kráľovstvá, hoci ešte pred dvoma generáciami ich spravoval jeho prastarý otec Karol Veľký. Išlo o návrat k starobylým latifundiám na spôsob starorímskych veľkých pozemkových celkov. Základom panstva bolo vlastníctvo všetkých osôb a vecí. Tak ako mestá v Rímskej ríši mali trojité funkcie, boli administratívnym, ekonomickým a nábožensko-kultúrnym centrom, rovnako latifundiá sa menili na ekonomickej, politickej a sociálnej nezávislých celkoch, majúce vlastnú správu.²³⁵ Ich súčasťou bola samostatná politická a súdna moc.

Hoci formálne jednotu ríše vyjadroval názov *Sacrum Romanum Imperium*, po smrti Karola Tučného (888) sa karolínske impérium rozpadlo na množstvo drobných kráľovstiev. Samotné karolínske obdobie bolo pomerne krátkou epizódou medzi opakovanými krízami spoločnosti.

Karol Tučný ako rímsky cisár sa snažil zachovať jednotu územia a udržať vládnucu dynastiу. Na istý čas sa mu podarilo zjednotiť východnú a západnú časť Franskej ríše s výnimkou Dolného Burgundska a vytvoril personálnu úniu. V tomto úsilí pokračoval i v roku 885, keď podnikol potrebné kroky, aby sa nástupcom na cisárskom tróne mohol stať po ňom jeho nemanželský syn Bernard. Karolovo manželstvo uzavreté s Richardis Švábskou v roku 862 bolo totiž bezdetné.

Preto cisár požiadal pápeža Hadriána III., aby Bernarda vyhlásil za legitímneho, no pápež zomrel cestou do Nemecka. Hadriánov nástupca, pápež Štefan V., sa postavil na stranu kniežat, ktoré uprednostňovali Karolovo synovca Arnulfa Korutánskeho, ktorý v roku 887 zosadil Karola

235 RIZZI, Bruno. *La rovina antica e l'età feudale*. Milano: Mimesis, 2018, s. 98.

prevzal laik Alcide de Gasperi, ale fašistický režim ho zakrátko uväznil a strana bola v roku 1926 násilne rozpustená.⁵⁹⁰

Mussolini sa považoval za vodcu národa. Keďže bolo potrebné doriešiť vzťahy z cirkvou, Svätá stolica vstúpila do rokovaní s dvoma podmienkami. Prvou bolo, aby z dôvodu nezávislosti pápeža bola Svätej stolici uznaná zvrchovanosť aspoň na malom teritóriu a druhá sa týkala katolickeho manželstva. Politické smerovanie Talianska k totalitnému štátu však predstavovalo vážnu prekážku. Dôkazom bolo časté prerušovanie rokovaní, takže až po dvoch rokoch boli 11. februára 1929 podpísané Lateránske dohody, ktoré tvorili tri dokumenty: zmluva, konkordát a finančná dohoda. Taliansko zmluvne uznávalo Mestský štát Vatikán (*Stato della Città del Vaticano*). Rovnako klúčový bol konkordát, týkajúci sa slobody cirkvi. Obsahoval formuláciu, že Taliansko je katolíckou krajinou, zavázuje sa rešpektovať cirkevné právo v náboženských otázkach, oslobodzuje duchovných od povinnosti vojenskej služby a preberá na seba povinnosť finančného zabezpečenia kléru.⁵⁹¹

Po podpise Lateránskych dohôd sa v nemeckých novinách objavila karikatúra, ako Mussolini nasadzuje pápežovi náhubok. Medzivojnové obdobie naplno ukázalo, aké krehké sú všetky istoty. Keď francúzsky minister Pierre Laval žiadal sovietskeho vodcu Josifa Vissarionoviča Stalina, aby prestal s prenasledovaním cirkvi a urobil ústupky pápežovi, Stalin odpovedal: „Pápež! Koľko má divízií?“⁵⁹² Stalinov plán druhej päťročnice smeroval k vykorenneniu náboženstva v krajinе.

Svätá stolica nedokázala zastaviť ani proces, ktorý nastal v katolíckom Španielsku. Po víťazstve republikánov v komunálnych voľbách v roku 1933 začalo intenzívne prenasledovanie katolíkov v krajinе. Pápež protestoval proti vypaľovaniu kostolov a masakrovaniu duchovných. Po vojenskom prevrate v roku 1936 zostala cirkev zdržanlivá. Vatikán pomerne dobre odhadol generála Francisca Franca. Jeho program neobsahoval žiadne záruky v prospech náboženskej slobody a vo svojom protikomunistickom ľažení sa opieral o pomoc nacistického Nemecka. Existovalo veľa momentov, ktoré to potvrdzovali. Prvým bolo odmietnutie Francovho veľvyslanca vo Vatikáne.

590 MARTINA, *L'età del liberalismo*, s. 158, 162 – 163.

591 FLICHE – MARTIN, XXIII, s. 58 – 63.

592 BARBERO, *Le parole del papa*, s. 80.

KAPITOLA I

Si kráľ?

*Komu sa klaňať a komu slúžiť?
Definovanie vzťahu cirkvi a štátu
v ranom období kresťanstva.*

NA ÚVOD

Často sa hovorí, že minulosť treba poznať preto, aby sme lepšie poznali prítomnosť. Máme však skúsenosť, že dejiny sú ako film, v ktorom pre pochopenie zápletky nie sú dôležité len posledné zábery, ale aj tie predchádzajúce. V tejto knihe o dejinách vzťahov cirkvi a štátu sa pokúsime prejsť storočiami spojenými s kresťanskou érou a dvoma inštitúciami.

Začneme v momente, keď štát a cirkev v prvých storočiach predstavovali dve odlišné skutočnosti. Nástroje, ktoré Ježiš zveril cirkvi, boli jednoduché. Tvorili ich slovo, sviatosti a život v spoločenstve. Používanie politických prostriedkov, nadvlády a moci bolo na jej začiatku v rozpore s evanjeliovými príkazmi.

Zlom nastal po Konštantínevej konverzii. Kresťanstvo sa postupne stalo štátnym náboženstvom a ovplyvnilo každú stránku ľudského života. Začalo sprevádzať človeka od narodenia po smrť. Nezostalo však iba náboženstvom obmedzeným na prijímanie kresťanských sviatostí. Stalo sa všeobecnejou spoločenskou kultúrou. Dnes žijeme v spoločnosti poznačenej kresťanstvom, ktoré ju determinuje vyše dvetisíc rokov. Vzniknuté cirkevno-štátne modely mali však v priebehu dejín rozličnú úspešnosť. Ľudia v jednotlivých historických obdobiach sa k nim stavali rôzne. Ak bol niektorý koncept vzťahu výhodný, využíval sa, ak nie, evolučne sa zmenil.

Čitateľa zaiste poteší, že kniha neobsahuje príliš veľa mien a dátumov, okrem tých najnevýhnutejších, aby si sám vytvoril obraz. Vďaka tomu môže veľa pochopiť a nielen si veľa pamätať.

Občas sa budeme pohybovať poza kulisy, aby sme sa zamiešali medzi dav. Kniha dáva pomerne veľký priestor rozprávaniu. No zároveň sa pokúša priblížiť veľkú tému európskych dejín na základe štúdia dobových prameňov a historiografických prác, ktoré výšli v ostatných rokoch.

Nasledujúce kapitoly predstavujúce 20 storočí nie sú ničím iným než poľahdom do zrkadla dejín Európy, ako aj príležitostou pochopiť, čo a prečo sa zmenilo vo vzťahoch cirkvi a štátu.

SLOVO NA ZÁVER

Aký je vzťah cirkvi a štátu, alebo povedané jazykom sv. Augustína medzi Božím mestom (*civitas Dei*) a Pozemským mestom (*civitas terrena*)? Na túto otázku zaznalo v dejinách veľa odpovedí. Kniha identifikuje iba niektoré, no ukazuje, že relácia cirkvi a štátu prechádzala rozličnými krízami a veľmi zložitými obdobiami. V roku 2000 to potvrdil i Ján Pavol II., keď odprosoval za viny cirkvi minulosti. V tejto línii dnes pokračuje pápež František. Počas spiatočného letu z pastoračnej návštevy Slovenska spomenul: „Vždy keď biskupi neriešili nejaký problém ako pastieri, stáli na strane politiky.“ Uviedol niekoľko príkladov z minulosti a pokračoval: „Keď cirkev nebráni nejaký princíp pastoračne, prechádza na politickú rovinu. Takto to bolo vždy, stačí sa pozrieť na dejiny“, za čo sa potom cirkev musela vždy ospravedlňovať.⁶⁰⁸

Napätie medzi štátom a cirkvou sa objavilo začiatkom 4. storočia. Kým dovtedy bola otázka, či cisár môže byť kresťanom, po Milánskom edikte znala, či môže nebyť kresťanom. Kresťanstvo sa stalo náboženstvom cisára. Odtiaľ pochádzala teória o symbióze oltára a trónu, posvätnej povahy moci, ale i teória spravodlivej vojny, zdôvodnenie zabíjania nekresťanov, zneužívanie cirkvi na politické ciele. Cisári zvolávali koncily, menovali rímskeho biskupa, korupčne obsadzovali miesta duchovných a biskupov, zasahovali do cirkevných sporov, riešili herézy.

Kedže Augustínova náuka predstavovala, že človek žije v zlom svete, a preto treba budovať nový, pracovať na kultivovaní ducha a nie na dočasnosti, ktorá je určená na konečnosť a rozpad, v cirkvi v prvých storočiach nebolo dôležité zaoberať sa politickým riadením sveta. Zlom nastal gregoriánskou reformou, ktorej dôsledky sa nedali hned predvídať a boli ďalekosiahle.

Pápež Gregor VII. bol silný človek. Bol presvedčený o tom, že je Peter a jeho misiou je vyslobodiť cirkev spod nadvlády a kontroly vládcov.

608 <https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2021/september/documents/20210915-bratislava-volo-ritorno.html>